

Építész a kőfejtőben Architect in the Quarry

Tanulmányok
Dávidházi Péter
hatvanadik születésnapjára

Studies Presented to
Péter Dávidházi
On His Sixtieth Birthday

Szerkesztette / Edited by:

HÍTES Sándor
TÖRÖK Zsuzsa

rec.iti
Budapest • 2010

A kötet megjelenését az
MTA Irodalomtudományi Intézete és a
Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

A borító Adam Friedrich Oeser *Sokrates meißelt die drei Grazien*
(Szókratész kőbe faragja a három gráciát) című metszete alapján készült.
A metszet Johann Joachim Winckelmann *Gedanken über die Nachahmung der
griechischen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst* című értekezésének első,
1755-ös kiadásában jelent meg először.

© szerzők, 2010

ISBN 978-963-7341-87-8

Kiadja a *rec.iti*,
az MTA Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja ► <http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>
Borítóterv:

Fórizs Gergely ötlete nyomán Csörsz Rumen István
Tördelte: Hegedüs Béla

HÁSZ-FEHÉR KATALIN

*Arany János széljegyzetei Simonyi Zsigmond
Antibarbarus című kötetében*

— · —
*(Részlet a kritikai kiadás Arany János széljegyzeteit
tartalmazó kötetéből)*

Antibarbarus. Az idegenszerű és egyéb hibás szavaknak és szerkezeteknek betűrendes jegyzéke, a megfelelő helyesek kitételével, egyszersmind a magyar nyelv főbb nehézségeinek magyarázata. Gyakorlati kézi könyv mindazok számára, kik magyarul írnak és tanítanak. Írta Simonyi Zsigmond akad. I. tag, egyetemi h. tanár. Buda-Pest, 1879.

M: [Simonyi Zsigmond:] Arany János: *Jegyzetek az Antibarbarushoz.* Magyar Nyelvőr 25, 1896, II. füzet, 69–71; VIII. füzet, 356–359; IX. füzet, 400–403.¹

Az *Antibarbarus* kifejezés a latin nyelvtanírók körében Erasmus nyomán terjedt el 1520 körül, amikor a humanista tudósok a romlott középkori latinnal szemben a nyelvi tisztaságot kezdték hangsúlyozni. A

¹ Az *Antibarbarus* széljegyzetelt kötete Simonyi közlése óta eltűnt, vagy lapang. A jegyzetek közlésekor tehát a Simonyi által publikált anyagot használtuk fel oly módon, hogy a széljegyzetelt szócikkeket visszakerestük más példányból és ahol Simonyi túl szűkszavúan idézett, ott javítottuk, pótoltuk.

17. században több nagy jelentőségű nyelvszabályozó, tanácsadó munka jelent meg ezzel a címmel latinul, majd németül.²

A 19. században, Simonyi munkájával párhuzamosan is jelentek meg hasonló német és francia kiadványok, melyekről – a Simonyit ért bírálatokra válaszul – Szántó Kálmán a *Magyar Nyelvőr* (a továbbiakban: MNyr) IX. kötetében, 1880-ban közölt részletesebb ismertetést: *Német Antibarbarusok és francia nyelvőr*, 218–224. Az ismertetett munkák: *Deutscher Antibarbarus*, Beiträge zur Förderung des richtigen Gebrauchs der Muttersprache, von G. Keller, Stuttgart, 1879; Hans Paul Freiherr von Wolzogen: *Über Verrottung und Errettung der Deutschen Sprache*, Leipzig, Schloemp, 1880; Daniel Sanders: *Kurzgefasstes Wörterbuch der Hauptschwierigkeiten der deutschen Sprache*, melynek első kiadása 1872-ben (Berlin, Langenscheid), a 10. kiadása pedig 1877-ben jelent meg. A cikkíró kiemeli, hogy beosztásában, hangnemében, szótárszerű szerkezetében az utóbbi hasonlít leginkább Simonyi munkájához. Végül ismerteti a szerző a MNyr-höz hasonló francia folyóiratot, a *Courrier de Vaugelas*-t, mely a lábjegyzet szerint nevét „Vaugelas-tól, egy 18-ik [!] századbeli nyelvésztől vette, ki éppen ilyen nyelvbeli hibák bírálata által tette magát híressé.”

Az *Antibarbarus*nak a hazai nyelvtudományos irodalomban is volt előzménye. A *Debreceni Grammatika* 1795-ben az V. toldalékban közölt hasonló jegyzéket; Ponori Thewrewk Emil 1872-ben, *A helyes magyarság elvei* c. pályaművében *Kis Antibarbarus* címmel szedte betűrendbe a nyelvhelyességi vétségeket.³

Simonyi Zsigmond ezt a kiadványtípust követte nyelvhelyességi lexikonának, tanácsadójának szerkesztésekor. A kis kötetből mutatványként néhány szócikket már a megjelenés előtt közölt a MNyr-ben és többször használta ugyanitt az „Antibarbarus” álnevet. A kötetben részben Gyergyai Ferenc *Magyarosan* című, 1871-es és Imre Sándor *A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata* című, 1872-es munkájának, részben pedig a MNyr cikkeinek problémaköreit, kifejezéseit gyűjtötte egybe. A folyóiratnak három rovatából szemel-

² Lásd: *Von Eleganz und Barbarei. Lateinische Grammatik und Stilistik in Renaissance und Barock*, hrsg. Wolfram Ax, Wiesbaden, Harrassowitz, 2001 (Wolfenbütteler Forschungen 59.).

³ Lásd még TOLNAI Vilmos, *A nyelvújítás elmélete és története*, Budapest, MTA, 1929, 193.

getett a legtöbbet. Az *Idegen csemeték, fattyú hajtások* kezdettől fogva a MNyr nyelvművelő rovata volt, gyakran név nélkül jelentek meg benne a rövid jegyzetek. Arany János is közölt itt glosszákat.⁴ Emellett *A magyar nyelv* rovat hónapról hónapra figyelte a folyóiratok, hírlapok, egyházi kiadványok, oktatási intézmények, szépirodalmi munkák nyelvhasználatát. 1875-ben indult végül a *Hibás szók és szólások javítása* rovat, mely ebben az évben rendszeresen, minden folyóirat elején, később rendszertelenebbül jelent meg. A rovat indítása összefüggött a MNyr szerkesztőiből, más folyóiratszerkesztőkből, írókból és tanárokból álló nyelvművelő társaság megalakulásával 1874 végén, mely havonta ülésezett, minden hónap utolsó szombat estéjén, s ezeknek a tanácskozássoknak az eredményeit tették itt közzé, többnyire név nélkül.⁵ A társaság összesen 26 összejövetelt tartott az Akadémiai kör helyiségében.

Amikor az *Antibarbarus* könyv formában megjelent, Arany János maga köttette be úgy, hogy üres lapokat fűzetett bele a későbbi jegyzetek számára. Széljegyzeteit azonban a margókra írta, ezeket helyenként a könyvkötő túl keskenyre vágta és megcsonkította a kézírásos szöveget. A kötet Szél Farkashoz, majd Szily Kálmánhoz került, ők tették lehetővé végül Simonyi Zsigmondnak, hogy a szükséges helyreállításokkal, lábjegyzetes kommentárokkal közölje Arany észrevételeit a MNyr 1896-os, 25. évfolyamának februári, augusztusi és szeptemberi fűzetében.

Simonyinak a közléshez szóló felvilágosításai, utasításai a következők:

Kiegészítéseim szögletes rekeszben állnak. [...] E jegyzetek, mint látjuk, rendszeren ellentételek, kifogások. Helykimelés céljából mindjárt itt a lap alatt bátorkodom egyes helyekhez fölvilágosító jegyzeteimet fűzni. – Az *Antibarbarus*-ból való idézetekben a kereszt annyit jelent, hogy az utána köv. kifejezés helytelen, ellenben *hs.*= helyes; *ink.*= inkább.⁶

A kötet előszavában azonban további jelmagyarázatokat is közöl: zárójelben állnak nála azok a kifejezések (pl. *gép, titkár, tüzér*), melyeket

⁴ A címhez és Arany nyelvi nézeteihez lásd legutóbb Dávidházi Péter tanulmányát: *Életteli csemeték vagy korcs fattyúk? – A nyelvvédelem alapkérdése Arany János és a Nyelvőr vitájában = A két Arany. (Összehasonlító tanulmányok)*, szerk. KOROMPAY H. János, Bp., 2002, 80–97.

⁵ MNyr IV, 1–2.; TOLNAI, i. m., 184.

⁶ MNyr 1896, 25. k., II. fűz., 69.

nem helyesel ugyan, de annyira benne vannak a köztudatban, hogy a nyelvész kénytelen megbékélni vele.

Az Arany széljegyzeteihez írt kései lábjegyzetekben Simonyi tizenhét-tizennyolc év távlatából reflektál saját munkájára és Arany kommentárjainak fényében is újragondolja a szócikkeket, nyelvhelyességi kérdéseket. Néhány kijelentése különösen fontosnak tűnik saját és a korszak nyelv- és nyelvtanszemléletének alakulása szempontjából. A 35. számú lábjegyzete a régi nyelvi átvételekre vonatkozik: „Egyébiránt ma már a rég meghonosult szólásokat nem kifogásolom, ép oly kevésbé, mint a rég meghonosult szokat [...], kivéve ha újabb nyelvünk maga el-elhagyja.” 1896-ra visszatér tehát a MNyr eredeti, korai nézeteihez és közeledik Arany álláspontjához. A folyóirat indulása évében Szarvas Gábor *Az idegen szók a magyar nyelvben* c. akadémiai székfoglalójában ugyanis úgy fogalmaz, hogy az idegen elemek esetében, ha azok alakilag hasonultak a magyar nyelv törvényszerűségeihez s a köznyelv elfogadta őket, nem merülhetnek fel nyelvhelyességi kétségek.⁷ Amikor Arany az *Idegen csemeték, fattyú hajtások* rovatban azt írja a *fülmendör* szóra, hogy „német a lelke is”,⁸ Volf György ugyanezen évfolyam júniusi számának 292. oldalán így válaszol rá:

[...] szónak csak olyan becsületes magyar, mint állatnak és nem állatnak a „szamár”, melynek egyik őse még „sagmaricus” volt. Igaz, hogy a német f ü r m e n d e r-ből eredt, de azért csak kérdezzük meg szomszédunkat, vajjon rá ismer-e benne sajátjára? [...] A mely szót egyszer meghódítottunk hangtörvényeinknek, akár honnan került legyen, az a mienk.

Arany egyetértett Volf érvelésével, de a szerkesztőségnek e korai elve 1872 után gyorsan változott és az évtized közepe táján már előszeretettel mutatták ki idegenszerűségként a régi nyelv latin, germán és szláv átvételeit (bővebben a *Magyar Nyelvőr*höz készült Arany-széljegyzetek magyarázatában).

Arany ezzel szemben megmaradt eredeti álláspontjánál: mind a *Nyelvőr* füzeteiben, mind az *Antibarbarus*ban több alkalommal jegyzi meg egy-egy idegennek minősített nyelvi elemnél, hogy az régi, s

⁷ Pesti Napló, 1872. okt. 24.

⁸ MNyr 1872, I. k., V. füz., 244–245; ARANY János *Összes művei*, szerk. KERESZTURY Dezső, XI. köt., Prózai művek 2., 1860–1882, s. a. r. NÉMETH G. Béla, Bp., Akadémiai, 1968, 525–526., 849–850. A továbbiakban AJÖM XI.

használata mind a köznyelvben, mind a népnyelvben általánossá vált. A „régí” kifejezés Aranynál kétféle időviszonyt jelentett. Egyfelől az írott nyelvben fellelhető korai adatokra, másfelől a szubjektív időtávlatra vonatkozott, amikor úgy igazolt egy-egy kifejezést, hogy gyermekkorából ismeri. Imre Sándor kötetében például a „kitalál a sötét szobából” szerkezet mellé írja oda: „gyermek korom óta ismerem. Népi.”⁹ Az utóbbi értelemben vett „régiség” az időkomponens mellett térbeli képzeteket is tartalmazott, a szalontai szűkebb környezetet, amely példája, egyben bizonyítéka volt az élő, létező, tiszta nyelvérzékű népi közösség nyelvalkotó és ellenőrző tevékenységének. A nyelvérzék pedig Arany és az akadémiai nyelvészek felfogása szerint a nyelvteremtés és nyelvművelés kérdésében a végső tekintélynek számított (a „nyelvérzék-vitáról” ld. a *Magyar Nyelvőr* széljegyzeteinek magyarázatát).

A másik fontos kijelentése Simonyinak az Arany-széljegyzetekhez fűzött kommentárjai között a trópusokra vonatkozik. A MNyr munkatársai különös figyelmet fordítottak a szólások, állandó szószervezetek vizsgálatára, s az idegen nyelvekkel való legkisebb hasonlóság esetén is idegenszerűeknek minősítették őket. Egy-egy jegyzetében Arany nem csak azzal védi meg a kifejezéseket, hogy régiek, hanem azzal is, hogy a nyelv frazeológiai szintjéhez, a képi kifejezés eszközeihez tartoznak. A kortárs nyelvhasználat tekintetében Simonyi véleménye nem változott 1896-ra, változatlanul óvatosságra int a frázisok használatában: „így honosult meg a legtöbb idegenszerűség, hogy t. i. valamely közönséges kifejezésünk helyett lefordítottuk az idegen nyelvben megfelelő szép trópus: *szőnyegre hoz* e h. megemlít, *szóba hoz, szóvá tesz.*”

Simonyi kommentárjai a korszak nyelvtudományos módszereire ismételtelen rávilágítanak. A MNyr szerkesztőinek törekvése, hogy a nyelvtudományt rendszerszerűen működő, önálló diszciplínává formálják, többször megfogalmazódik az ortológus–neológus-vitában. Az elvi állásfoglalások, nyelvelméleti előfeltevések következetes alkalmazását azonban nagymértékben akadályozta az a tény, hogy egyszerre kellett nyelvtörténeti, tájnyelvi, összehasonlító nyelvészeti, alaktani és nyelvhelyességi vizsgálódásokat, sőt gyűjtéseket folytatni: a magyar

⁹ *A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata, tekintettel az újítás helyes módjaira*, írta IMRE SÁNDOR, a M. T. Akadémia lev. tagja, Bp., Eggenberger-féle Akad. Könyvkereskedés, 1873, 160.

nyelvtudomány vagy nem rendelkezett a megfelelő tényanyaggal, szótárakkal és lexikonokkal, vagy a létezők nem feleltek meg az újabb nyelv tudományos célkitűzéseknek. Az elvi, elméleti viták ezért többnyire a nyelvnek egyfajta atomisztikus vizsgálatába torkollottak. Számos esetben történt meg, hogy teoretikusnak induló értekezések egyes kifejezések eredetére, használatára, jelentésére vonatkozó polémiára szűkültek le. S e polémiákból ismét az következett, hogy elvi, elméleti problémákat nem annyira tudományos szakkifejezéssel, mint inkább egy-egy sokat emlegetett, vitatott szó alapján emlegettek. A csonka előfelül összetett szavak egész grammatikai, nyelvhelyességi problémakörének például a „rakpart” kifejezés vált hívószavává, a szláv átvételek és a század eleji neológia tévedéseinek kérdését pedig az „utca” szó fémjelzte.

Következménye volt ennek a módszernek és állapotnak az is, hogy az etimológiai, alaktani, sőt jelentéstani vizsgálat elszakadt a szavak pragmatikai, szemantikai, főként esztétikai, stilisztikai környezetétől, s így egyes kifejezések *feleslegesnek* bizonyulhattak. Volf György a *szemlegettetést* tartja nélkülözhetőnek,¹⁰ Simonyi Zsigmond a *történelem* szóról véli úgy, hogy nincs rá szükség. A 47. lábjegyzetében így fogalmaz: „Fölöslegesnek tartottam a *történet* mellett; más nyelveknek sincs erre két külön szavuk.” A MNyr IV. kötetében a *szivélyes* szó is haszontalannak minősül: „Első hibája, hogy szükségtelen szó”, a második, hogy rosszul van alkotva.¹¹ Bánóczi József véleményét idézve Simonyi Zsigmond írja ismét Arany széljegyzetére, hogy az *erélyes* szó törölhető a nyelvből: „Erélyes: Erre ott van az *energikus*; a másik ilyen esetekre való: *erős akarat*” (14. lábjegyzet) stb. Ez a szemlélet – ahogyan Simonyi Zsigmond lábjegyzetei mutatják – 1896-ra nem változott.

Összefügg a kérdéskör természetesen a korszak darwinista indíttatású nyelv szemléletével, melynek Magyarországon is egyik legnagyobb hatású teoretikusa Max Müller volt. Müllertől Simonyi Zsigmond két kötetet fordított magyarra 1873–1874-ben és 1876-ban. Arany könyvtárában mindkettő megvolt, az első kötetet bőségesen jegyzetelte. A nyelvben, állítja Müller, akárcsak a természetben, a szavak, a kifejezések létért való küzdelme az egyik leglátványosabb folyamat:

¹⁰ MNyr I. k., 390.

¹¹ *Hibás szók és szólások javítása*, 51.

A közönséges szanszkrit szótárakban öt szót találunk a kézre, tizenegyet a világosságra, tizenötöt a felhőre, húszat a holdra, huszonhatot a kigyóra, harminczháromat az öldöklésre, harminczötöt a tűzre, harminczhetet a napra [...] Innen magyarázható a synonymoknak, a hason értelmű szavaknak, nagy bősége a régi nyelvekben; innen az a létért való küzdelem az ilyen szavak között, mely a gyöngébb, kevésbé szerencsés és kevésbé termékeny szavaknak pusztulását idézte elő, s egynek a diadalával végződött; ez lett aztán minden egyes tárgynak minden egyes nyelvben elismert, törvényes neve.¹²

A MNyr nyelvművelő tevékenységének, vitáinak és elveinek környezetében Arany Arisztophanész-fordítása, melybe a Nyelvőr által megbélyegzett nyelvtani elemek és szavak közül a legtöbbet beépíti, valószínűs lázadásnak tűnik. Az 1870-es években készülő és az évtized végén, Simonyi *Antibarbarusával* egy évben kiadott vígjátékokban az *adag, árny, jármű, bókony, bölcselde, gondolkozda, bölcsmondalékony, dalolmány, dalteli, emeltyű, elviszed szárazon, eszély, fakúsz, gyönyör-édes, jajdal, kell hogy pusztuljon, lakhely, orrmány, szőnyegen lesz, ütem, virány* stb. kifejezések, a hibásnak minősített szórendi eljárások, az elítélt ragozási-képzési technikák annak az elvnek a demonstrációi, hogy az esztétikai nyelvhasználat különböző stíluszintjei számára nem léteznek rossz vagy felesleges nyelvi elemek. Az említett kifejezéseket és nyelvi eljárásokat a fordításokban – ahogyan Dávidházi Péter fogalmaz – Arany felkarolja és megmenti.¹³ De talán ennél tovább is megy. Ismeretes, hogy Arany nyílt vitába sohasem bocsátkozott a Nyelvőrrel, glosszáiban kerüli a polemikus hangot. Szélgjegyzetei, az ortológusokra írott epigrammáit csak legszűkebb családi és baráti köre olvasta. Az Arisztophanész-szövegek lexikális és grammatikai „barbárságainak” hatalmas számát tekintve azonban felmerül a gyanú, vajon nem ez a munka volt-e az egyetlen, nagyszabású, nyílt *írói* válasz az ortológus tábor túlkapasáira, grammatikai vaskalaposságára, nyelvismereti hiányosságaira s egyben nyelvtörténeti tájékozatlanságára, olykor pedig a nemzeti identitást is megcélzó gúnyolódásaira. A vígjátékszövegek ilyen olvasata nyomán az a kérdés is feltehető, hogy Arany vajon valóban gyengítette-

¹² Müller Miksa *főolvasásai a nyelvtudományról*, A hatodik [angol] kiadás után a Magyar Tud. Akadémia megbízásából fordította STEINER Zsigmond, Bp., Kiadja Ráth Mór, 1873, 383.

¹³ DÁVIDHÁZI, i. m., 86.

e, elmellőzte-e az eredeti görög munkák közéleti, politikai aktualitásait, ahogyan az irodalomtörténeti hagyomány tartja, vagy inkább csak lecserélte, s a közélet tágabb területét is érintő nyelvi polémiákra képezte le azokat. Magánemberként, értekezőként ugyanakkor továbbra is szigorúan hallgat. A fordításokhoz szóló jegyzeteket és a Glosszáriumot, ahol szerzőként kellett volna magyaráznia eljárásait, a szembajára hivatkozva Ponori Thewrewk Emilre bízza, miközben ugyanebben az időszakban a *Toldi szerelméhez* maga készíti el kommentárjait. S nem személyesen foglalta recenzióba a Simonyi nyelvhelyességi szótárához fűzött nagy számú széljegyzetét sem.

Az *Antibarbarusról* –k. szignó alatt Arany László írta meg a bírálatot a *Budapesti Szemle* (BpSz) 41. számában, az *Értesítő* rovatban.¹⁴ A kötetet az ortológus–neológus–vita felől vizsgálja és az ortológus tábor számvető, egyben normateremtő munkájaként mond róla ítéletet. Kiinduló állítása és végkövetkeztetése is az, hogy a lexikonszerűen felépített kötet a szélesebb közönség számára éppoly használhatatlan, mint irodalmi és újságírói körökben. A nagyközönség a sok rövidítés, a kevés példamondat és a szűkre szabott magyarázatok miatt nem tudja követni és alkalmazni a szócikkeket, az írókat, újságírókat és a nyelvészeket pedig a szigorú normateremtő szándék és a következtetlenül alkalmazott elvek riasztják vissza. Az egész munka így inkább az ortológia természetrajzára mutat rá, semmint a szokásra épülő nyelvhasználat vagy a kortárs neológia tévedéseire.

Arany László konkrét észrevételei Arany János széljegyzeteire épülnek. A *Szóképzés* címszónál, a *roham*, *nyargam* kifejezéseknél Arany a következtelenségre tesz megjegyzést: „Ha folyam lehetett, ez mért hibás képzés.” Arany László szintén ezt kifogásolja: „Ha az *elem*, *jellem*, *szellem*, *érem* eltűrhetők, miért nem tűrhetők a *hajlam*, *roham*, *ütem*?” Arany jegyzeteli az *üteg* és az *adag* szókat, s Arany László is megjegyzi: „Ha *tömeg* megjárja, miért pusztúljanak társai az *adag*, *csomag*, *üteg*?” Az *előérzet* kifejezésnél Arany felteszi a kérdést: „Ha előszó nem rossz, ez miért?” Arany László is kiemeli e két kifejezést: „Ha *előszó* helyes [...] miért rossz az *előérzet*?” Ugyanezzel a kifogással él Arany László az *erély* címszóval kapcsolatban, melyet Arany János is jegyzetel; a *szerv*, *sérv* szintén mindkettejüknél előfordul. Az utóbbinál Arany László is említi:

¹⁴ Budapesti Szemle, 21. köt., 1879, 205–210.

„Hiszen a *sérvés* régi népi szó is.” További kiemelések mindkettejüknél: *tüzér, titkár, hordár, írnok, gép, indok, torzs, torzsa*, melyhez Arany János *Toldijából* hoz példát: „Nincs egy árva fűszál a tors közt kelőben.”

Külön bekezdésben foglalkozik Arany László az Arany által is mindenütt jegyzetelt, trópusnak tekintett szókapcsolatokkal, szólamokkal (*életbe hív, hosszú képet csinál, őrizi az ágyat, szíve mélyében, férfiú, nemes férfiú, legelteti a szemét, szőnyegre kerül, azzal zárom soraimat*), és ugyanazt az ellenvetést fogalmazza meg, mint Arany János:

Végre is tropus mindegyik; az egyik synekdoche, a másik metonymia. Ilyenek százával teremhetnek minden nyelvben s épen az elsoroltakban nincs semmi olyan, a mi a magyar nyelv természetével ellenkeznék, sőt a *legelteti szemét* már század óta használatos. Kereken elkárhoztatni őket nyelvésznek nincs joga. Nem is épen tartoznak az ő országába; használatuk inkább a jó ízlés dolga.

Az *Antibarbarus* fogadtatása más bírálatokban is összeolvadt az ortológus-neológus vitával, különösen ennek a szépírói nyelvre, írói szabadságokra vonatkozó, 1878 táján újra felélénkülő irányával. A BpSz 42. számában a 443–448. oldalon Zsigmondi Simon álnévvel például levél formájú gúnyirat jelent meg róla. A nyelvészek részéről ugyanakkor Szántó Kálmán kezdi élesebb hangnemben az *Antibarbarust* védő, már említett írását a MNyr-ben: „Másutt is vannak emberek, másutt is vannak zszurnalisták, a kik ép oly keveset gondolnak a nyelvvel, másutt is vannak könnyelmű írók, kiknek kedvük telik a nyelvrontásban, mint ők mondják, a nyelvszépítésben.”¹⁵

¹⁵ *Német Antibarbarusok és francia nyelvőr*, IX. k., 218–224.